

İlk Türk Denizcisi Çaka Bey'in Constantinopolis'i Fethetme Girişimleri¹

Sebahattin Çelik²

Özet

Orta Asya'da kurulan Türk devletleri, coğrafi şartlar itibariyle deniz kuvvetlerine sahip olamamışlardır. İlk Müslüman Türk Devletlerinden biri olan Gazneliler'in İndus Nehri'nde bir donanma bulundurması ve Kirman Selçuklu Sultanı Kavurd'un Umman Denizi'nde birkaç gemiye sahip olması dışında, Türklerin Anadolu'ya gelişlerine kadar denizcilik alanında faaliyetlerinin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Çaka Bey'in 1081 yılında İzmir'i fethetmesi ile Türk denizcilik hayatına ciddi anlamda ilk adım atılmış; burada inşa edilen modern tersane sayesinde şehir adetâ bir deniz üssü kompleksine dönüştürülmüştür. İzmir'de tesis ettiği deniz kuvvetleri ile Bizans donanmasına karşı Ege Denizi'nde amansız bir mücadele içerisinde giren Çaka Bey'in 1095 yılındaki vefatı, yükselen bir değer olan Türk denizciliğinin gelişimini yavaşlattığı gibi Bizans'ın ömrünü birkaç asır daha uzatmıştır.

Giriş

Ülkemizde Çaka Bey ile alakalı akademik çalışmalar; 1936 yılında Akdes Nimet Kurat'ın 34 sayfalık küçük hacimli bir eseri ile başlamış, onun ardından pek çok akademisyen bu alanda bilimsel çalışmalar yaptığı gibi 2017 yılında da Türk Tarih Kurumu Başkanlığı tarafından, "1081 İzmir'in Türkler Tarafından Fethi ve Çakabey Sempozyumu" düzenlenmiştir. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen, gerek Çaka Bey'in hayatı gerekse onun döneminde gerçekleşen hadiseler tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir. Ne yazık ki bu konuda literatürde yer alan bilgiler arasında tutarsızlıklar, kronolojik hatalar, kesinlik kazanmamış bilgiler yer almaktadır. Tüm bunların nedeni, Çaka Bey

- 1 Bu çalışma, 2008 yılında TBBD'de yayımlanmış olduğumuz "Çakabey Hâkimiyeti Öncesi Selçuklular ve İzmir" isimli makalemizin devamı niteliğindedir.
- 2 Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü, Mardin/Türkiye, sebahattincelik@artuklu.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8010-5034.

dönemini aydınlatacak yeterli derecede muteber kaynağın bulunmayışıdır. O dönemin muasır İslâm müverrihleri, muhtemelen denizde cereyan eden savaşlardan ya haberdar olmamış veya çok daha önemli hadiseleri kaleme almayı yeğleyerek Çaka Bey'in faaliyetlerini tarihsel bir değer olarak görmemişlerdir diyebiliriz. Bu konuda tarihsel bilgileri ne yazık ki ana kaynak olarak Anna Comnena'nın *Alexiad*³ isimli eserinden almak gibi bir zorunluluk ile karşı karşıya kalmaktayız. İşte bu zaruret nedeniyle Çaka Bey ile alakalı bilgileri belli bir süzgeçten geçirmemiz, mukayese ve tahlil edebilmemiz tam olarak mümkün olamamaktadır. Zira Bizans İmparatoru Aleksios Comnenos'un kızı ve Bizans tarihçisi Nikephoros Bryennios'un karısı olan Anna Comnena, 1071-1118 yılları arasındaki olayları kapsayan eserini kendi bakış açısıyla kaleme almış, babasını erdemli bir imparator olarak tarihte seçkin bir köşeye oturtmaya çalışmıştır. Anna, eserini bilimsel bir amaç ve tarihsel sorumluluk bilinciyle yazmadığı için kitabında tutarsızlıklar, çelişkiler, kronolojik hatalar ve eksiklikler bulunmaktadır. İşte bu noksanlıklar Anna'nın eserinde yer alan bilgilere ihtiyatlı yaklaşmamızı zaruri kılmaktadır. Ana kaynaklar ve çağdaş eserlerde yer alan bilgilerin derlenmesi ile ortaya konulan bu çalışmada, Türk denizcilik tarihine adını altın harflerle yazdıran Çaka Bey'in hayatı ve onun Constantinopolis (İstanbul)'u fethetme girişimleri, bilimsel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Bizans İmparatorluğu'nun en önemli ticaret ve liman kentlerinden birisi olan İzmir; milattan önce çeşitli barbar kavimlerin, milattan sonra da Sasanilerin (224-651), Emevîlerin (661-750) ve Abbasîlerin (750-1258) art arda saldırılarına maruz kalmıştır⁴. Bizans İmparatoru III. Michael (846-867), deniz yoluyla gelebilecek tehlikelere karşı İzmir'de güçlü bir donanma bulundurmanın zaruri olduğunu görmüş ve burada büyük bir tersane kurdurmuştur. Bu tersanede gemi inşâsına başlanması İzmir'in gelişimine önemli katkı sağlamış, başta İtalyan şehir devletleri olan Venedik, Pisa ve Cenevizliler olmak üzere pek çok ülkenin ticaret gemileri İzmir Limanı'na uğrayarak şehrin ekonomisinin canlanmasına katkı sağlamışlardır⁵.

1071 yılına gelindiğinde Bizans ile Selçuklular arasında yapılan Malazgirt Savaşı'nı müteakip, Sultan Alparslan'ın emri ile Selçuklu beyleri Anadolu'yu fethetme girişmişlerdir. Bu fütuhât sürecinde; Saltuk (Erzurum), Danişment (Sivas), Mengüçük (Erzincan), Çubuk (Harput) ve Artuk (Mardin) beyler,

3 Anna Comnena, *The Alexiad of Anna Comnena*, Translated from the Greek by E.R.A. Sewter, Penguin Books, Londra 1969.

4 Sebahattin Çelik, "Çaka Bey Hâkimiyeti Öncesi Selçuklular ve İzmir", *Tarih Bilinci Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 2008/6, İstanbul, ss. 78-81.

5 Yusuf Ayönü, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: IX, Sayı -1, İzmir 2009, ss. 1-8.

Bizans'tan ele geçirdikleri bölgelerde kendi adları ile anılan Selçukluya tâbi küçük hükümdarlıklar kurmuşlardır. Alparslan'dan sonra tahta geçen oğlu Melikşah da babasının fetih politikalarını devam ettirmiş ve hanedan üyeleri olan Kutalmışoğullarını da Anadolu'yu fethetmeye yönlendirmiştir. Bizans'ın iç karışıklıklarından faydalanan Kutalmışoğlu Süleymanşah 1075'de İznik'i fethetmiş ve burasını başkenti yaparak Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini atmıştır⁶. Bu beyliklerin kuruldukları dönemde, Batı Anadolu'nun en uç noktasında Çaka Bey'in liderliğinde, İzmir merkezli olmak üzere deniz hâkimiyetine dayalı ilk Türk hükümdarlığı kurulmuştur (1085)⁷.

Orta Asya'da kurulan Türk devletleri, coğrafi şartlar itibarıyla deniz kuvvetlerine sahip olamamışlardır. İlk Müslüman Türk Devletlerinden biri olan Gazneliler'in İndus Nehri'nde bir donanma bulundurması ve Kirman Selçuklu Sultanı Kavurd'un Umman Denizi'nde birkaç gemiye sahip olması dışında, Türklerin Anadolu'ya gelişlerine kadar denizcilik alanında faaliyetlerinin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz. Çaka Bey'in 1081 yılında İzmir'i fethetmesi ile Türk denizcilik hayatına ciddi anlamda ilk adım atılmış; burada inşa edilen modern tersane sayesinde şehir adetâ bir deniz üssü kompleksine dönüştürülmüştür. İzmir'de tesis ettiği deniz kuvvetleri ile Bizans donanmasına karşı Ege Denizi'nde amansız bir mücadele içerisine giren Çaka Bey'in 1095 yılındaki vefatı, yükselen bir değer olan Türk denizciliğinin gelişimini yavaşlattığı gibi Bizans'ın ömrünü birkaç asır daha uzatmıştır.

Çaka Bey'in Hayatı

Çaka Bey hakkında ne yazık ki ana kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Doğu kaynaklarında Ege Bölgesi'ndeki Türk fütuhâtı ile alakalı yeterli bilgi bulunmadığı için Çaka Bey ile alakalı bilgileri, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'un kızı Anna Komnena'nın *Aleksiad* isimli eserinden ve ondan sonra yaşamış olan Bizans tarihçisi Ioannes Zonaras'ın *Tarihlerin Özeti* isimli eserinde yazılanlardan edinebilmekteyiz⁸. Çaka'nın hayatı ve faaliyetleri hakkındaki bilgilerin pek çoğu, Anna Komnena'nın eserinde yer almakla birlikte; onun Bizans için büyük bir tehdit oluşturduğu dönemde,

6 Sibte İbnü'l-Cevzi, *Miratu'z-Zaman fi Taribi'l-Ayan*, çev. ve thk. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2011, s. 166-173.; İzzüddin Ebû'l-Hasen İbnü'l-Esir, *El-Kâmil fi't-Tarih*, çev. komisyon, C. X, Bahar Yay., İstanbul 1987, s. 72-73.

7 Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I-II, TTK, Ankara 2020; Sebahattin Çelik, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, CBÜ Matbaası, 2010 Manisa, s. 68-93.

8 Geniş bilgi için bkz. Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008; Anna Komnena, *Aleksiad*, (*Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası*), çev. Bilge Umar, İstanbul 1996.

düşmanının kızı olan biri tarafından kaleme alınmış bu bilgilerin sıhhatini sorgulamamızı gerekli kılmaktadır. Ancak bu bilgilerin ne ölçüde doğru olduğunu teyit edebilecek farklı bir kaynağın olmaması, Çaka ile alakalı belki de yanlış bilinen bir takım olayların günümüze kadar doğru kabul edilmesine sebep olmuştur diyebiliriz.

Çaka'nın adının *Alexiaud*'da Grekçe; "Tzachas, Çakhos, Çakas" şeklinde yazılmış olması, onun gerçek isminin Çaka mı yoksa Çakan mı olduğu ikilemine sebep olmuştur. Bizim tespitlerimize göre bu adın doğru şeklinin "Çakan" olması gerektiği yönündedir. Ancak Şark eserlerinden XI. yüzyıl eseri olup XIII. yüzyılda yazıya geçirildiği bilinen Danişmendnâme'de⁹ bu ad Çaka şeklinde yazılmış ve geçmişten bugüne bu şekilde şöhret bulmuştur¹⁰. Danişmendnâme'de Çaka'nın, Oğuzların Çavuldur boyuna mensup bir "Başbuğ" olduğundan bahsedilmektedir. Yaptığımız araştırmalara dayanarak Çaka Bey'in kimliğini şu bilgilerle tanımlayabiliriz; Çaka'nın babası Oğuzların Çavuldur Boyu'nun beyidir ve Alparslan'ın ordusunda Malazgirt Savaşı'na komutan olarak katılmıştır¹¹. Çavuldur Beyi'nin hanımı ölünce, arkasında on üç yaşında Çaka ve yedi yaşında Yalvaç¹² isimli iki oğul bırakmıştır. Çavuldur Beyi çocuklarını yanına alarak savaş meydanları dâhil nereye gittiyse onları da beraberinde götürmüş, böylece onları zorlukların üstesinden gelmesini bilen yiğit birer asker olarak yetiştirmeyi başarmıştır. Malazgirt Zaferi sonrasında (muhtemelen babaları bir çarpışmada şehit olmuştu), Danişment Gazi'nin birliklerinin başında Çaka ve Yalvaç da Anadolu'nun fethine komutan olarak katılmışlardır¹³.

Çaka Bey'in Bizans'a Esir Düşmesi

Danişmendnâme'den elde edilen bilgilere göre, Sivas fethedildikten sonra Battal Gazi'nin torunu olduğu ileri sürülen Sultan Durasan (Turasan),

-
- 9 Danişmendnâme, Anadolu'nun Türkler tarafından fethini anlatan şahıslardan sözlü rivayetlerin derlenmesi suretiyle kaleme alınmıştır. Mevlânâ İbn-i Ala tarafından II. İzzeddin Keykavus zamanında 1244-1245 tarihinde telif edildiği tahmin edilen asıl nüsha kayıp olup günümüze ulaşmamış olsa da 1360-1361 tarihinde Tokat dizdarı Arif Ali tarafından istinsah edilen nüsha günümüze ulaşmıştır. Danişmendnâme, tarihî hadiselerin çok, kaynakların az olduğu zamanlarda rivayet yoluyla ağızdan derlendiği için dönemin olaylarının aydınlatılması ve Anadolu insanının meydana gelen tarihî hadiseler konusundaki düşüncelerini yansıtmaya bakımından önemlidir.
- 10 Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1966, s. 21-23; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyliğinin Adı: Çaka mı, Çağa mı, Çakan mı?", *İUEF Tarih Dergisi*, İstanbul 1984, ss. 55-60.
- 11 Çavuldur Beyi'nin isminin ne olduğu kaynaklarda belirtilmemiştir.
- 12 Anna Komnena Yalvaç'ın adını Galabatzas olarak kaydetmektedir. Anna Komnena, s. 266.
- 13 Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999, s. 321.

Anadolu'da fetihler yapmak üzere 20.000 kadar akıncıyla Sivas'tan yola çıkmıştır. Sivas-Kayseri güzergâhından güneye doğru ilerleyen Türk ordusu, Torosları aşırıp Maraş ve Sarız'ı Bizans'ın elinden almaya muvaffak olmuştur. Muzaffer komutan Durasan burada emirlerden Çavulduroğlu Çaka ile Kara Tona'nın emrine 2.000 asker vererek onları Karaman Dağlarından (Toroslardan) hareketle Batı'daki Bizans topraklarını fethetmeye yollamıştır. Kendisi de beraberindeki akıncılarıyla yönünü Constantinopolis'a doğru çevirmiş, fakat günümüzde Çekmeköy ilçesinde bulunan Alemdağ tepesinde karşısına çıkan kalabalık Bizans kuvvetleriyle giriştiği bir savaşta şehit düşmüştür¹⁴.

Bu sırada Çaka, kardeşi Yalvaç ve Kara Tona komuta ettikleri birliklerinin başında Bizans topraklarında başarılı akınlarda bulunarak Batı Anadolu'ya, Ege topraklarına kadar ulaşmışlardı. Onların bu seferleri esnasında binlerce Türkmen savaşçısı da kendilerine gönüllü olarak katılmıştı. 1078 yılında Ege Sahilleri'ne ulaşan bu Türk akıncıları, artık hem sayı bakımından hem de ganimet bakımından küçümsenemeyecek bir güç haline gelmişlerdi. Çaka Bey, Ege sahillerinde ücret mukabilinde birkaç gemi temin ettikten sonra, Türkmen kuvvetlerini kara savaşçıları ve deniz savaşçıları olarak ikiye ayırdı. Leventlerin başına kendisi geçerken akıncıların komutasını da kardeşine bıraktı. Bu taksimattan sonra Çaka Bey, Bizans'ın başkenti Constantinopolis'e doğru yelken açarken, kardeşi Yalvaç da kendilerine kalıcı bir hâkimiyet bölgesi kurmak amacıyla Ege Bölgesi'nde çeşitli fetih hareketlerine girişti¹⁵.

Constantinopolis'e doğru gemileriyle yol alan Çaka, bir süre sonra Amiral Alexandros Cabalicos komutasındaki Bizans Donanması ile karşılaştı. Ancak henüz deniz savaşlarında hiçbir tecrübesi olmayan Türklerin, güçlü Bizans donanması ile karşılaştığında doğal olarak hiçbir başarı elde etmesi beklenemezdi¹⁶. Amiral Cabalicos, Türklerle Bizanslıların arasında gerçekleşen çarpışma esnasında Çaka'nın gösterdiği cevvaliyete, az sayıdaki kuvvetlerini sevk ve idare etmedeki üstün meziyetlerine hayran kalmıştı. Kısa süre sonra hayatta kalan az sayıdaki levendiyle birlikte Çaka Bey de kılıcını bırakarak teslim olmak zorunda kaldı. Amiral Cabalicos onun önemli bir Türk emiri olduğunu fark etmişti. Bu nedenle Çaka'ya diğer esirlerden farklı olarak özel bir ilgi gösterdi ve Constantinopolis'e döndüklerinde doğruca

14 Krş. Anna Komnena, s. 232.

15 Bu tasnif esnasında komutan Kara Tona'nın adı kaynaklarda geçmemektedir. Onun Bizans birlikleri ile girişilen çarpışmalardan birinde şehit olduğu düşünülmektedir.

16 Erdoğan Merçil, "Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri", *Türk Denizcilik Tarihi*, C. I, ed. İdris Bostan v.dğr., Boyut Yay., İstanbul 2009; Kurat, s. 23-24; Ayönü, s. 3.

saraya giderek onu muhtemelen bir Selçuklu şehzadesi gibi imparatora takdim etti¹⁷.

Bu kıymetli hediyeden çok memnun olan İmparator Nicephorus Botaniates (1078-1081), kendi siyaseti gereği Türklere karşı elinde bir koz tutabilmek düşüncesiyle Çaka'yı zindana göndermedi ve onu kendi sarayında yanında tuttu. Bizans sarayında kıymetli bir misafir gibi ağırlanan Çaka, gün geçtikçe keskin zekâsı ve kişiliği ile imparatorun gözüne girmeyi başarmıştı. Bir süre sonra İmparator Botaniates Çaka'yı "Protonobilissimos"¹⁸ unvanı ile çeşitli nişanlar vermek suretiyle taltif ettirdi. Bundan sonra Çaka, sarayda büyük saygı görüp, saray dışında da serbestçe dolaşma imkânına sahip olmuştu. O, Constantinopolis'te bulunduğu süre zarfında Grekçe'yi kusursuz okuyup-yazacak ve konuşacak kadar iyi öğrenmiş, ayrıca Bizans'ın çeşitli kurumlarını özellikle de askerî ve deniz kuvvetlerini yakından inceleme fırsatını yakalamıştı. Böylece o, Bizans sarayında yaşadığı dönemde devletin siyasi zaafını öğrenmiş, Bizans'ın dost ve düşmanlarını çok iyi analiz etmişti¹⁹.

Ancak Çaka'nın bu imtiyazlı dönemi pek fazla uzun sürmedi. Sürekli iktidar çatışmalarına sahne olan Bizans'ın başkenti Constantinopolis'te bu kez eski imparatorlardan İsaakos Komnenos'un yeğeni olan General Alexios Komnenos (1081-1118), Botaniates'i bir darbe ile devirerek imparatorluk tahtını ele geçirdi. Bu iktidar değişikliği üzerine Çaka, haklı olarak saraydaki itibarlı döneminin sona ereceğinden ve can güvenliğinin ortadan kalkacağından endişe duymaya başladı. Constantinopolis'in güvenli bir yer olmaktan çıktığını ve kendi hayatının da tehlikede olduğunu düşünen Çaka, Constantinopolis'teki karışıklıklardan faydalanıp sarayı terk etti. Buradan Batı Anadolu'ya geçerek kısa süre önce Tanrıvermiş Bey'in hâkimiyeti altına aldığı Ephesos (Efes)'a geldi. Bir süre sonra da Ege Bölgesi'nde tutunmayı başaran kardeşi Yalvaç'ın idaresindeki Türk obalarına ve bölgedeki diğer silah arkadaşlarına kavuştu. Bundan sonra bir Türk kıızıyla evlenen Çaka'nın muhtemelen Ayşe isminde bir kızı oldu²⁰.

Çaka Bey'in İzmir'i Bizanslılardan Alması

Bizans sarayında elde ettiği üç yıllık bilgi ve tecrübeyi Türk denizciliği alanında hayata geçirmeye karar veren Çaka Bey, kardeşi Yalvaç'ın da

17 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 87-88.

18 Bu san, Lâtince Nobilissimus (en soylu) unvanının daha üstünü olan, Protonobilissimos (soylu kişilerin en soylusu) anlamı taşımaktadır. Anna Komnena, s. 413.

19 Anna Komnena, s. 232-233; Kurat, s. 23-24.

20 Anna Komnena, s. 266; Kurat, s. 26-27; Mücteba İlgürel, "Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri", *Belleten* Cilt 65 - Sayı 243, Ağustos 2001, ss. 637-654.

desteğiyle vakit kaybetmeden bölgedeki meskûn Türkmen obalarından gözü pek savaşçılar temin etmeye başladı. Bir taraftan kendisine kuvvetli bir ordu kurmanın hazırlıklarını yaparken, diğer taraftan da Venediklilerin ve Bizans memurlarının sömürüsünden bezmiş olan Smyrna (İzmir) ve civarında yaşayan Rumlarla el altından iyi ilişkiler kurmayı başardı. Onun bu girişimlerindeki esas amacı, uygun bir zamanda İzmir üzerine ani bir baskın yaparak bu şehri Bizans'ın elinden almaktı. Bu sırada Bizans imparatorluk tahtına oturan Aleksios Comnenos (1081-1118), devletin ne kadar büyük sorunlarla karşı karşıya olduğunu görmüştü. Zira Anadolu'da; Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah boğazlara kadar ilerlemiş, boğazdan geçen ticaret gemilerini vergiye bağlamıştı. Balkanlarda ise Peçenekler bölgeyi istilâ etmeye başlamış, Tuna'ya kadar pek çok yeri ele geçirmiş, Sırbistan ve Dalmaçya'daki pek çok Slav beyi Bizans'a tabi olmaktan çıkmış ve kendi feodal yönetimlerini kurmuşlardı. Bizans'ın ezeli düşmanı olan Güney İtalya Normanlarının Kralı Robert Guiscard da "Roma İmparatoru" unvanını ele geçirmek iddiasıyla ordusunun başında Epiros bölgesine kadar ilerlemişti²¹.

Bizans'ın içinde bulunduğu nazik durumdan haberdar olan Çaka, iç ve dış sorunlarla mücadele içerisinde girmiş bulunan imparatorun bölgeye herhangi bir destek kuvvet göndermeyeceğinden emin olunca, asıl hedefi olan İzmir'i ele geçirmenin hazırlıklarına başladı. Kısa sürede tam teçhizatlı bir ordu kurmayı başaran Çaka, vakit kaybetmeden İzmir'i karadan kuşatma altına aldı. İzmir'i savunan zayıf Bizans garnizonunun Türklere karşı direnmesi mümkün değildi. Bu sırada Peçeneklerle mücadele halinde olan imparatorun İzmir'e takviye kuvvet göndermesinden ümidini kesen ve kötü yönetimi sebebiyle yerli halktan da destek alamayan şehrin garnizon komutanı, canlarının bağışlanması karşılığında İzmir'i Çaka'ya teslim etmek zorunda kaldı. Böylece 1081 yılında Çaka Bey İzmir'i fetheden ilk Türk beyi unvanını elde etmiş oldu²².

Çaka Bey'in Tersane Kurması ve Deniz Muharebeleri

İzmir'de bağımsız bir hükümdarlık tesis eden Çaka Bey, kısa süre içerisinde bölgede asayişini sağlayarak bir taraftan karadaki sınırlarını genişletmenin diğer taraftan da Ege Denizi'nde hâkimiyet kurabilmenin hesaplarını yapmaya başladı. Vakit geçirmeden güçlü bir donanma inşâ ettirmek amacıyla

21 Geniş bilgi için bkz. Alexander Alexandrovich Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. A. Müfit Mansel, Maarif Matbaası, Ankara 1943; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara 1981.

22 Coşkun Alptekin, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", *Tarihte Türk Devletleri*, C. II, Ankara 1987, ss. 476-480.; Kurat, s. 26.

faaliyetlere girişti. Bu dönemde Bizans'ın tersaneleri ve deniz kuvvetleri Ege, Marmara ve Karadeniz limanlarında faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ne var ki Çaka Bey'in İzmir'i ele geçirmesinin ardından anlaşma gereği şehirdeki askerî birimler gemilerine binerek Constantinopolis'e dönmüş ve İzmir tersanesi faaliyetlerini sonlandırmıştı. Bu nedenle tersanede çalışan mühendisler ve ustalar da işsiz kalmışlardı. Çaka Bey'in yerli Rum halkına karşı merhametli ve uzlaşmacı bir tavır takınması Bizans'ın baskısından bunalan bu insanların kendisiyle işbirliği yapmalarını kolaylaştırdı. Bu vesileyle o, 1081 yılında Rum asıllı gemici mühendis ve ustalara maddi ve manevi güvence sunarak onları yeniden tersanede istihdam altına aldı. İzmir'deki Bizans tersanesini Constantinopolis'te edindiği bilgiler ışığında geliştirip modernize etti²³. Azimli ve gayretli bir çalışmanın neticesinde birkaç yıl içerisinde bir kısmı yalnız kürekli, bir kısmı da hem yelkenli hem kürekli olmak üzere; sayıları elliye bulan ve o dönemin en modern savaş gemileri sayılabilecek bu ilk Türk Filosu'nu 1086 yılında denize indirmeyi başardı²⁴.

1086 yılından itibaren karadan ve denizden sevk ettiği kuvvetlerle fetihlere başlayan Çaka Bey; Clazomenae (Urla), Phocaea (Foça), Erythrai (Çeşme) ve Sığala (Sığacık)'yı tek kuşatmayla ele geçirdi. O, üç yıl içinde İzmir ve civarındaki tüm sahil boyunca hâkimiyeti altına almayı başardı. Sahilleri güvenlik altına alan Çaka Bey, bu kez de donanması ile 1089 yılı baharında Ege'deki adaları fethetmek üzere İzmir Limanı'ndan denize yelken açtı. İlk olarak Bizans'ın İzmir yolu üzerindeki Mitylene (Midilli - Lesvos) Adası üzerine ilerleyerek burayı kuşatma altına aldı. Midilli'nin Bizans Valisi Courator Alopos'a elçi gönderip, ondan Midilli'yi kendisine vermesini, aksi halde taş üstünde taş koymayacağını ve kendisini en kötü işkencelerden geçireceğini bildirdi. Adayı kuşatan Türk donanmasına karşı duramayacağını anlayan ve Çaka'nın tehditlerinden korkan Alopos, gece olunca gizlice bir gemiye bindi ve yardım getirmek üzere başkente doğru yelken açtı. Ertesi sabah valinin adayı terk ettiğini haber alan Çaka, adaya karşı denizden ve karadan şiddetli bir saldırı başlatarak Bizans savunmasını kırmayı başardı. Daha sonra Midilli'nin kuzey burnu üzerinde yer alan Methymna kentine yürüyerek, kısa bir mücadelenin ardından burayı da ele geçirdi²⁵. Midilli'de asayiş ve hâkimiyeti tesis eden Çaka, daha sonra Khios (Sakız) Adası'nı kuşattı. Bizans'ın zulmünden bıkan yerli Rumların da desteğini alarak adayı

23 1081 yılı Türk Deniz Kuvvetlerinin kuruluş yılı olarak kabul edilmektedir.

24 Halil İncalcık, "Batı Anadolu'da Yükselen Denizci Gazi Beylikleri, Bizans Ve Haçlılar", *Türk Denizcilik Tarihi*, Denizcilik Müsteşarlığı Yay., Ankara 2002.

25 Anna Comnena, Methymna'nın Çaka'ya teslim olmadığını, İmparatorun önemli güçlerle, gemiler gönderip hisarın savunmasını güçlendirdiğini, bu yüzden Çaka'nın buradan ayrılarak Khios (Sakız)'a yöneldiğini kaydetmekte, ancak bu kentin akıbeti hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Bkz. Anna Komnena, s. 230.

kolayca ele geçirdi. Buradaki Rum gemicileri kendi tersanesinde istihdam etmek suretiyle gemi inşasında görevlendirdi. Ardından 1090 yılı ilkbaharında rotasını bu kez Samos (Sisam), Rhodes (Rodos) ve diğer küçük adalara yöneltti. Bizans'ın Normanlar, Peçenekler ve Türkmenlerle uğraştığı bir dönemde, Çaka Bey bu adaları da kısa bir kuşatmanın ardından fethetmeye muvaffak oldu²⁶.

Çaka Bey'in Ege Denizi'nde Bizans için büyük bir tehlike oluşturmaya başladığını gören İmparator Aleksios, Nicetas Castamonites kumandasındaki bir donanmayı bölgeye sevk etti. Bu sırada Sakız Adası'nda gerekli askeri konuşlandırmaları tayin eden Çaka, Bizans'tan gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı gemilerinden bir kısmını keşif için kuzeye doğru göndermişti. Nitekim keşfe çıkardığı gemilerden, Bizans Donanması'nın Çandarlı açıklarından güneye doğru ilerlemekte olduğu haberi geldi. Çaka Bey hemen harekete geçerek Bizans Donanması'nı karşılamak üzere adadan ayrıldı. 19 Mayıs 1090 tarihinde öğlen saatlerinde Türk ve Bizans Donanması, Karaburun ile Sakız Adası arasında kalan Koyun Adaları civarında karşı karşıya geldi. Çaka bey, Constantinopolis'teki esaret günlerinden beri kendisini bugün için hazırlamıştı. O, bu ilk ciddî muharebesine çıkarken, her yönüyle tam bir uyum sağladığı denizin kendisine verdiği güç ve ilham ile savaşı nasıl yöneteceğinin kararını hızla aldı. Donanmasını, seri taktik manevralarla sevk ve idare ederek düşmanına en zayıf yerinden art arda darbeler indirmeye başladı. Bu taarruzlara cevap veremeyen Nicetas Castamonites ağır kayıplar vermeye başlayınca, donanmasını geri çekmek zorunda kaldı. Bizans Donanması'nın toparlanıp yeniden saldırıya geçmesi üzerine, Çaka Bey bu defa saldırı yerine savunmada kalmayı tercih etti. Bizans Donanması'na karşı Türk gemilerini rampa haline gelecek şekilde birbirine kenetledi. Türk leventleri yaklaşan Bizans gemilerine rampa kancalarını savurarak onları kendi gemilerine kilitlediler ve Bizans gemilerine kaplanlar gibi daldılar. Gittikçe şiddetlenen bu kanlı boğuşma hiç durmadan gece boyunca devam etti. Çaka Bey açısından bir var oluş mücadelesine dönüşen bu savaş, gün aydınlandığında Bizans donanmasının hezimetini ile sonuçlanmıştı. Bizans gemilerinin bir kısmı batırılmış, büyük bir kısmı ise Türkler tarafından teslim alınmıştı. Kalan birkaç gemi ise gecenin karanlığından faydalanarak kaçmayı başarmıştı²⁷. Tarihe "Koyun Adaları Savaşı" adıyla geçen 19 Mayıs 1090 tarihli bu savaş, Türklerin düşmanlarına karşı kazandıkları ilk deniz savaşı olma özelliğini taşımaktadır. Türklerin bu ilk deniz zaferi; onların

26 Ali Fuat Öreñç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve On İki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s. 131; Zonaras, s. 164-165, Kurat, s. 28; Mücteba İlgürel, "Çaka Bey", *DİA*, VIII, (ss. 186-188), İstanbul 1993, s. 187.

27 Anna Komnena, s. 230-232.

karada olduğu kadar denizde de ne kadar maharetli savaşçılar olabildiklerini ortaya koymuştur.

Çaka Bey'in Peçeneklerle İttifak Etmesi

Çaka Bey, Batı Anadolu'ya doğru sefere çıktığı günden beri, her Müslüman askerin gönlünde yatan İslâm Peygamberi Hz. Muhammed'in; "Konstantiniyye elbet birgün fetholunacaktır, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir"²⁸ meşhur hadisindeki övgüsüne mazhar olan "Fatih" unvanına sahip olabilmek düşüncesi ile yanıp tutuşuyordu. İzmir ve çevresini fetheden ve güçlü donanmasıyla Ege'de hâkimiyet kuran Çaka Bey, artık bu hedefini gerçekleştirebilmenin hesaplarını yapmaya başlamıştı. Çaka Bey enine boyuna düşündükten sonra Constantinopolis'i fethetme hususunda kafasında bir plan oluşturdu. Bu planlamaya göre; öncelikle denizden Ege Adaları'nı, karadan da Çanakkale'ye kadar olan sahil kesimini hâkimiyeti altına almaya karar verdi. Bu aşamadan sonra bir kısım kuvvetlerini Çanakkale Boğazı üzerinden Gelibolu'ya geçirip Constantinopolis üzerine sevk edecekti. Ancak bu fetihlerine başlaması için Constantinopolis'te ve Ege Bölgesi'nde bulunan Bizans kuvvetlerinin önemli kısmının Batı'ya yönlendirilmesi gerekiyordu.

Çaka Bey hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla Balkanlar'da Bizans ile savaş halinde olan ve Trakya'ya kadar inen Peçeneklere (İskit Türkleri) elçiler gönderdi. Onlara ortak düşmanları olan Bizans'a karşı ittifak kurmayı teklif etti. Peçeneklerin ittifak teklifini kabul etmeleri üzerine Çaka Bey onlara Constantinopolis'in nasıl ele geçirileceği hususunda yaptığı planlarını ilettiler. Peçeneklerin ittifakı kabul ettikleri plan gereği; 1091 yılı baharında Peçenek kuvvetleri karadan Trakya'ya doğru ilerleyecek, Çaka Bey'in donanması da Meriç Nehri üzerinden Trakya'ya ulaşacak ve müttefik kuvvetler bölgedeki Bizans kuvvetlerine karşı saldırıya geçeceklerdi. Böylece Trakya ve Gelibolu'nun kontrol altına alınmasıyla Bizans'ın Ege ile bağlantısı kesilmiş olacaktı. Ancak Çaka Bey, Peçeneklerle yaptığı ittifak ile yetinmeyerek, Bizans'ı Doğu'dan da kuşatacak bir çare düşünüyordu²⁹.

O dönemde Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleymanşah, Konya'dan İznik'e kadar Anadolu'nun Batı bölgelerini fethetmiş ve başkenti İznik olmak üzere Anadolu Selçukluları Devleti'ni kurmuştu (1075). Süleymanşah'ın Kadıköy önlerine kadar ilerlediği dönemde Aleksios imparatorluk tahtına oturmuştu. O, daha büyük bir tehlike olarak gördüğü

28 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. IV, Beka Yayınları, İstanbul 2021, s. 335.

29 Ebru Altan, "Çaka Bey'in Peçeneklerle Beraber İstanbul'u Kuşatma Girişimi", *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. Murat Arslan-Türhan Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., (ss. 299-310), İstanbul 2017, s. 300.

Normanlar ile mücadele ettiği için imparatorluğun doğu sınırını güvence altına almak maksadıyla boğazlardan geçen gemilerden vergi alacak kadar güçlenmiş olan Süleymanşah ile Haziran 1081'de çeşitli tavizler verip Dragos Suyu Antlaşması'nı yapmak zorunda kalmıştı. Antlaşma gereği, Selçuklular İstanbul boğazından Dragos Suyu'na kadar geri çekilmiş, Bizans da Süleymanşah'ın Marmara Denizi'nin doğu kıyılarına kadarki hâkimiyetini resmen tanımıştı³⁰. 1084 yılına gelindiğinde Süleymanşah, devletin yönetimini Nâibu'l-Sultan Ebu'l-Kâsım'a bırakıp İznik'ten Doğu'ya doğru hareket etmiş ve Bizans'ın elinde bulunan Antakya ve havalisini fethetmeye girişmişti³¹. Onun yokluğunda Çaka Bey İznik'te bulunan Ebu'l-Kâsım ile görüşerek onu da ikna etti ve onunla Constantinopolis'in fethi hususunda anlaştı. Buna göre yapılan üçlü anlaşma gereği; deniz üzerinden kendisi, Balkanlar'dan Peçenekler, Anadolu'dan da Selçuklular Bizans Devleti'ni baskı altına alacak ve başkent Constantinopolis ele geçirilebilecekti³².

1091 yılı İlkbaharı'nda Çaka Bey'in müttefiklerinden ilk harekete geçen Peçenekler oldu. Bizans ordusunun Peçenek saldırısını karşılamak amacıyla Trakya bölgesine sevk edilmesinden faydalanan Çaka Bey, bir kısım Ege Adaları'nı süratle ele geçirdi. Bu arada İmparator Aleksios da boş durmamış bazı ittifak arayışlarına girişmişti. O, kış ayları boyunca arayışlarını sürdürmüş, Papa II. Urbanus'a elçiler göndererek Türklerin ve Çaka'nın Hıristiyanlık dünyası için ne büyük bir tehlike haline geldiğini bildirmiş ve ondan Türklerle karşı savaşmak üzere kendisine ücretli askerler temin etmesini istemişti. Ancak papa onun bu talebine hemen cevap vermeyerek böyle bir gücü kendi lehine çevirmenin hesaplarını yapmaya başlamıştı. Nitekim Papa Urbanus, birkaç yıl sonra Katolik Kilisesi'nin Avrupa halkları üzerindeki nüfuzunu kullanarak, İslam âlemi üzerine topyekün bir Haçlı Seferi düzenlenmesinin fitilini ateşleyecekti. Papa'dan o günlerde beklediği desteği alamayan Aleksios'a şansı yardım etti. Tilki kadar kurnaz olan İmparator Aleksios, bu sırada Volga Irmağı üzerinden Balkanlar'a kadar ilerleyen bir başka Türk boyu olan Kumanlar ile gizlice anlaşmıştı³³. Bizans ile Kumanların ittifakından habersiz olan Peçenekler, Meriç kıyısına kadar ilerlemiş, yapılan plan gereği burada Çaka Bey'i beklemeye başlamışlardı. Ancak, o yıl şiddetli geçen kış şartları nedeniyle donanmasını vaktinde hazırlayamayan, bazı adaların

30 Anna Komnena, s. 193; Işın Demirkent, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara 1996, s. 4.

31 Sibt İbnü'l-Cevzi, s. 166-173; İbnü'l-Esir, C. X, s. 72-73; Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk - Nâme*, C. II, Hazırlayan Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 144-145.

32 Anna Komnena, s. 248; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 111.

33 Anna Komnena, s. 249.

kuşatmasının uzaması suretiyle de vakit kaybeden Çaka Bey, planlanan zamanda Meriç'e ulaşamadı. Diğer taraftan Süleymanşah'ın ölümünün ardından³⁴ Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Anadolu Selçuklularını tâbiyeti altına almak amacıyla Emir Porsuk kumandasında bir kuvvet göndermiş ve İznik kuşatma altına alınmıştı. İznik'i savunma derdine düşen Ebu'l-Kâsım da Çaka'ya verdiği sözü yerine getirememiş ve sefer planlarını iptal etmişti³⁵.

Çaka Bey'in gemileriyle desteğe gelmesini bekleyen Peçenek kuvvetleri, 29 Nisan 1091'de bir anda karşılarında Bizans ordusu ile 40.000 kişilik müttefik Kuman kuvvetlerini buldular. Hazırlıksız yakalanan Peçenekler Trakya'daki Levunion mevkiinde yapılan çarpışmada ağır bir yenilgi almaktan kurtulamadılar³⁶. Bu zaferin ardından Aleksios, Balkanlardan gelen bu tehlikeyi kökünden ortadan kaldırmış ve yönünü bu kez Çaka Bey'e çevirmişti. Aleksios'un şimdiki hedefi; Ege'de kurduğu güçlü hâkimiyet nedeniyle Bizans'ın Akdenizle bağlantısını kesen Çaka Bey tehlikesini de bertaraf etmek yönündeydi. Bu amaçla imparator donanmasını güçlendirmek için yeni savaş gemileri yapımına hız verdi. Yaklaşık bir yıl sonra donanmasının eksikliklerini tamamladı. 1092 yılında İmparator Aleksios 80.000 kişilik büyük bir ordu hazırlattı. Bu orduyu Deniz kuvvetleri ve kara kuvvetleri şeklinde iki kısma ayırdı. Kara ordusunun başına kayınbiraderi olan Ioannes Doukas isimli bir generalini atarken, 200 gemiden oluşan donanmanın başına da Thalassokratör (Büyük Amiral) Constantinos Dalassenos'u getirdi. Bu düzenlemeden sonra Aleksios Bizans kuvvetlerini denizden ve karadan İzmir'e doğru harekete geçirdi.

Marmara Denizi'ni geçip Ege sularına ulaşan Amiral Dalassenos, Çaka Bey'in İzmir'de olduğunu tahmin ederek bu fırsatı iyi değerlendirdi ve 1093 yılında az sayıdaki bir garnizon tarafından korunan Sakız Adası'nı kuşattı. Beraberinde getirdiği mancınıklar ve Helepolis adı verilen kuşatma aletleriyle saldırıya geçti. Surlardan birini tahrip etmeyi başardıysa da Bizans askerleri surları aşamadılar. Gece olunca Türkler surları tamir ettiler. Daha sonra mancınıklardan atılan taşların etkisini azaltmak için surların dışına içi saman dolu minder, koyun postları ve benzeri şeyler astılar. Bu arada garnizon komutanı durumu Çaka'ya haber vermek üzere İzmir'e ulak göndermişti. Bizans saldırısını öğrenen Çaka, vakit kaybetmeden bazı gemilerini Sakız Adası üzerine sevk etti. Kendisi de 8.000 kişilik bir ordu hazırlayarak donanmasının başında Sakız açıklarına geldi. Dalassenos Sakız

34 Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleymanşah, 1086'da Halep yakınlarında Melikşah'ın kardeşi Tutuş'un komutasındaki Büyük Selçuklu kuvvetleri ile giriştiği bir mücadelede hayatını kaybetmiştir. Bkz. Sibt İbnü'l-Cevzi, s. 167 vd.

35 Kafesoğlu, s. 112 vd.

36 Altan, s. 303.

Adası açıklarında görünen Türk donanmasını denizde karşılamak üzere Öpos isimli bir komutanını donanmanın başında harekete geçirdi. İki taraf akşam karanlığı çöktüğü için birbirlerine karşı saldırıya geçemediler. O gece Çaka tüm gemilerini yan yana dizerek onları zincirlerle birbirine sabitledi. Gün ışığınca Öpos gözlerine inanamadı. Karşısında onlarca gemiden müteşekkil dev bir platform duruyordu. Öpos korkuya kapılarak Çaka'nın tek parça halindeki donanmasına saldırmaya cesaret edemedi ve rotasını geri çevirip Sakız'a dönmek zorunda kaldı³⁷.

Çaka ise Bizans donanmasının ardından ilerleyerek, Öpos'un savunma pozisyonunda konuşlandığı Sakız Limanı'nı geçti ve hisarın surlarının bulunduğu kısma yanaştı. Çaka'yı uzaklaştırmak üzere limandan hareket eden Bizans donanması ile Türk denizcileri arasında şiddetli bir deniz savaşı başladı. Denizde iki donama çarpışırken Dalassenos, Türklerin adaya çıkarma yapmalarına karşın savunma tedbirleri almakta, askerlerine derin siperler kazdırmaktaydı. Denizde cereyan eden savaş birkaç saat içerisinde Öpos'un mağlubiyeti ile sonuçlandı. Bizans donanmasının önemli bir kısmı Türkler tarafından tahrip edildi. Öpos çaresiz birçoğu yara almış olan donanmasını tekrar limana geri çekmek zorunda kaldı. Böylece deniz üzerinden gelebilecek bir tehlike kalmadığını gören Çaka, bu kez savaşçılarıyla adaya çıkarma yaptı. Saldırıya geçmeden önce beraberinde getirdiği 50 kadar süvari birliğini adanın sağını ve solunu keşif için görevlendirdi. Süvariler siperlerdeki askerlerin haricinde etrafta takviye kuvvetlerin olmadığını haber verdiler. Bunun üzerine Çaka Dalassenos'un kuvvetlerine karşı şiddetli bir saldırı başlattı. Karada Türkleri durdurmaya çalışan Dalassenos'un kuvvetleri başarısız oldular ve siperlerini terk ederek kaçıp surların arkasına saklanmak zorunda kaldılar. Bizans kuvvetleri arasında yer alan paralı askerler de limana doğru kaçarak buradaki gemilere bindiler. Çaka Bey, her ne kadar adayı denizden ve karadan kuşatıp Bizanslılara karşı başarılı hücumlar yaptıysa da henüz adayı tümüyle ele geçirememişti. Amiral Dalassenos, Çaka'nın adayı tamamen ele geçireceğini ve donanma dâhil tüm Bizans askerlerinin Türkler'in eline düşeceğini korkmuştu. Bu yüzden elçiler göndererek ona sulh teklifinde bulundu³⁸.

Dalassenos'un barış görüşmesini kabul eden Çaka, ertesi sabah Dalassenos ile biraraya geldi. Ona sulh için önceki İmparator Nicephorus Botaniates döneminde kendisine verilen Protonobilissimos unvanı ile yoksun bırakıldığı tüm haklarının iade edilmesini şart koştu. Önceki dönemlerde Çaka'nın Bizans sarayındaki önemli konumunu bilen Dalassenos, ona hak verdiğini

37 Anna Komnena, s. 230-231.

38 Anna Komnena, s. 231.

ve isteklerinin onaylanması için imparatora derhal elçi göndereceğini vaat etti. Bu mutabakat üzerine iki taraf aralarında kutsal değerler üzerine yenin ederek bir antlaşma metni imzaladılar. Bizans oyunlarını iyi bilen Dalassenos, ona dostluk göstergesi olarak imparatorun General Doukas komutasında bir Bizans ordusunu kara üzerinden İzmir'e doğru yola çıkardığı sırrını söyledi. Ona Doukas'ın İzmir'i kuşatmaya geldiği sırada aralarındaki bu antlaşmayı göstermesini, onunla da aynı antlaşmayı yapmasını, böylece Doukas'ın geri dönmesi sonucunda imparatorun bu antlaşmayı kolaylıkla imzalayabileceğini tavsiye etti. Aslında onun amacı Çaka'yı adadan uzaklaştırıp İzmir'e dönmesini sağlamak ve adayı yeniden ele geçirmektir. Dalassenos'un samimi itirafı ve tavsiyeleri üzerine Çaka Bey ikilem içerisinde kaldı. Zira bu haberi teyit edecek vakti yoktu ve eğer Doukas İzmir önlerine ulaşmışsa başkentini tümünden kaybetmesi söz konusuydu. İzmir'in tehlike altında olduğunu düşünen Çaka, doğal olarak endişeye kapıldı. Dalassenos'un sözlerine çok güvenmese de onunla yaptığı antlaşmaya güvenmek zorunda kaldı. Adanın kendi hâkimiyeti altındaki bölgesine küçük bir garnizon bıraktı. Ada önlerinde demirlettiği donanmasından birkaç gemiyi bıraktıktan sonra kalan gemilere bindirdiği ordusunun önemli kısmıyla başkentine geri döndü. Çaka'nın adadan ayrıldığını gören ve bunu fırsat bilen Dalassenos, ertesi gün Türk güçlerini püskürterek Sakız Adası'nın kontrolünü tamamen ele geçirdi. Az sayıda Türk askeri yüzerek gemilerine ulaşabildiler. Onların İzmir'e ulaşmalarının ardından Çaka nasıl bir oyuna geldiğini anladı ve kendi kendine kızıp durdu. Çünkü İmparator Aleksios'un Ioannes Doukas komutasındaki karadan İzmir üzerine gönderdiği ordu hiçbir zaman İzmir'e gelmemiştir. Zira o günlerde Dalmaçya'nın Draç kentinde bir isyan çıkmış ve bu isyanı bastırmak üzere Doukas komutasındaki Bizans ordusu Constantinopolis'e geri dönmek zorunda kalmıştır³⁹.

Ertesi yıl 1094 İlkbaharında, İmparator Aleksios, Draç'taki isyanı başarıyla bastıran Doukas'ı bu kez karadan İzmir üzerine gönderdi. Ona Dalassenos ile birleşerek önce Midilli'yi ve diğer adaları, ardından da başta İzmir olmak üzere Çaka'nın hâkimiyeti altındaki toprakları geri alma emrini verdi. Kara ordusu hareket ettikten sonra bu kez hazırlattığı takviye deniz kuvvetlerini Sakız Adası'na sevk etti. İmparatorun gönderdiği gemiler Sakız'a ulaşır ulaşmaz Amiral Dalassenos, hiç vakit kaybetmeden harekete geçerek Midilli Adası'nı kuşatma altına aldı. Bu sırada Midilli Adası Çaka Bey'in kardeşi Yalvaç'ın koruması altındaydı. Bizans donanmasının adaya doğru ilerlediğini gören Yalvaç, ağabeyinden yardım istemek üzere derhal İzmir'e haber gönderdi. Adayı korumakla görevli az sayıdaki gemilerle karşı harekete geçerek Bizans

39 Anna Komnena, s. 230-231.

donanmasını ateşli toplarla adadan uzak tutmaya çalıştı. Ancak yanındaki az sayıdaki kuvvetle buna muvaffak olamayacağını anlayınca gemilerini limana çekti ve tüm kuvvetleri ile kaleye sığınarak ağabeyinin gelmesini bekledi. Bu gelişme üzerine adaya kolayca çıkarma yapan Dalassenos, limandaki Türk gemilerine el koyduktan sonra birkaç gemiyi Doukas'ın ordusunu adaya taşımak üzere Edremit (Atramytion) Körfezi'ne sevk etti. Midilli'yi denizden ve karadan kuşatan Dalassenos, kısa süre sonra Çaka'nın adaya doğru yaklaştığını gördü. Derhal donanmasını harekete geçirerek Çaka'yı ada açıklarında karşıladı. Ancak Bizans donanmasına karşı kendi gemilerini zincirle birbirine bağlayarak filosunu devasa, yekpare bir gemi haline getiren Çaka'nın savaş taktiğinden ürken Dalassenos, deniz savaşından kaçınarak daha önce Öpos'un yaptığı gibi gemilerini ada açıklarına geri çekti⁴⁰.

Diğer taraftan imparator tarafından kararlaştırılan yere ulaşan Doukas, ordusunu Edremit Körfez'inde bekleyen gemilere bindirip Midilli Adası'na doğru hareket etti. Bu sırada Çaka henüz adaya çıkarma yapmadığı için adanın Bizans donanması tarafından korunan bölgesine yanaşarak ordusunu karaya çıkarttı. Midilli'nin savaş komutasını Dalassenos'tan alan Doukas, ordusunda bulunan marangozlara adadaki büyük ağaçları kestirdi ve bunlardan devasa ahşap kuleler yaptırdı. Bu kulelere seçkin askerler yerleştirdi ve Türklerin sığındığı kaleye karşı şiddetli bir saldırı başlattı. Bu sırada Çaka donanmasıyla Midilli'nin güvenli bir bölgesine yanaşarak piyade ve süvarilerden müteşekkil 8.000 kişilik ordusunu karaya indirdi. Birliklerini savaş düzeninde dizip Doukas'ın kumandasındaki Bizanslılara karşı şiddetli bir saldırı başlattı. Gün boyu taraflar arasında süren şiddetli çarpışma gecenin karanlığına kadar sürdü. Müteakip günlerde de aynı şiddetle süren çarpışmalar neredeyse üç ay boyunca hiç ara vermeden devam etti. Doukas, sayıca üstün olmasına rağmen Çaka karşısında herhangi bir üstünlük sağlayamıyordu. Midilli'den sürekli haber alan imparator, karadan ve denizden sevk ettiği bunca askere ve yaptığı harcamalara karşılık küçücük bir adanın bile elde edilememesine üzülüyor ve haklı olarak endişeleniyordu⁴¹.

Çaka Bey, Bizans kuvvetleriyle üç ay boyunca başarılı savaşlar yaptı. Midilli'deki çarpışmaların üçüncü ayı dolduğunda her iki tarafın askerleri de yorulmuş, artık savaşmaktan bıkmışlardı. O günlerde Constantinopolis'ten gönderilen takviye kuvvetler, askeri levazım ve erzak Doukas'ın moralini yükseltmişti. Yeni gelen kuvvetleri ordusunun ön saflarında savaş düzenine sokan Doukas aniden Türklerin üzerine saldırıya geçti. Ancak Bizanslıların faaliyetlerini an be an takip eden, Çaka gafil avlanmamış ve o da hemen tüm

40 Kurat, s. 44.

41 Anna Komnena, s. 265-266.

birlikleriyle Rum saflarına karşı saldırıya geçmişti. İşte tam bu sırada denizden esen güçlü bir fırtına, göğe kadar uzanan toz bulutlarını savaş alanına doğru sürüklemiş ve adeta taraflara bu kör dögüşüne dönen savaşı sonlandırmaları mesajını vermişti. Toz bulutunun arasında kalan iki ordunun askerleri de savaşı bırakmış ve ordugâhlarına geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Çaka Bey, askerî levazımın azalması, kötü hava şartları, çıkan şiddetli fırtınalar ve askerlerinin yorgunluğu sebebiyle bu kez kendisi Doukas'a elçi göndererek sulh teklifinde bulundu⁴².

Doukas onun sulh teklifini memnuniyetle karşıladı ve taraflar barış şartlarını görüşmek üzere bir araya geldiler. Çaka barış teklifinde; İmparator Aleksisos'un daha önce imparatorluk nezdinde sahip olduğu unvan ve imtiyazları geri vermesi halinde, adayı Bizans'a bırakabileceğini vaat etti. Doukas, Çaka'nın bu teklifini hemen kabul etti ve bu şartları onaylaması için uzlaştıkları antlaşmayı imparatora göndereceğini bildirdi. Bundan sonra taraflar adadaki Türk askerlerinin ve Müslüman halkın gemilere bindirilip İzmir'e güven içinde dönmeleri hususunda mutabakata vardılar. Antlaşma metninin imparator tarafından imzalanmasına kadar taraflar birbirlerine güvence olarak rehineler vermeyi vaat ettiler. Buna göre Çaka Bey iki güzide komutanını Doukas'a rehine olarak bırakırken ondan da soylu komutanlarından Alexandros Euphorbenos ile Manouel Boutoumites'i rehine olarak teslim aldı. Antlaşmanın ardından Çaka Bey karargâhına geri döndü ve halkına hayati önemi haiz eşyalarını alarak gemilere binmeleri emrini verdi. Ateşkes antlaşması yapıldığını öğrenen Türk denizcileri zaten üç aydır savaşmanın verdiği bıkkınlıkla rehavete düştüler. Bizans entrikalarını iyi bilen Çaka, her ihtimale karşı antlaşma şartları görüşülürken askerlerinin bir kısmını adanın burnunda pusuya yatırdı. Adadaki tahliye işlemlerinin tamamlanmasının ardından Türk gemileri birer birer demir alarak İzmir'e doğru yelken açmaya başladılar. Bu sırada Çaka Bey hafif ve hızlı bir gemiyle sessizce adanın burun kısmında bulunan askerlerine doğru yol almaktaydı. Tam o anda aniden beklenmedik bir gelişme oldu. Dalassenos komutasındaki Bizans gemileri saklandıkları burundan hareket ederek Türk gemilerine doğru saldırıya geçtiler. Doukas da, Çaka donanmasından henüz demir almamış olan gemilerine karadan bir baskın verdi. Bu ani saldırıya hazırlıksız yakalanan Türk denizcileri büyük bir bozgun yaşadılar. Türklere ait birçok gemi batırıldığı gibi kalan gemiler de içindekilerle birlikte Bizanslıların eline geçti. Doukas Türklerin elinde tutsak olarak tutulan forsalari sağ salım adaya çıkarttıktan sonra Çaka'nın tüm askerlerini, kürekçiler de dâhil tüm tayfalarını ve kadın, çocuk, yaşlı demeden adada yaşayan tüm Müslümanları

42 Anna Komnena, s. 230-231.

öldürttü. Bu arada muhtemelen kendisine rehine olarak bırakılan iki Türk komutanı da öldürttü. Eğer Çaka birkaç saat önce limandan ayrılmamış olsaydı kuşkusuz o da Bizanslılar tarafından ele geçirilecekti. O, burunda beklettiği askerlerini gemisine bindirerek hızla İzmir'e doğru yola çıktı ve Bizans donanmasının eline düşmekten son anda kurtulmuş oldu⁴³.

Türklere karşı yaptığı hileli antlaşma sonucu zafer kazanan Doukas, Midilli'de tek bir Müslüman bırakmadı. Ardından adanın savunmasını güçlendirerek yeni surlar ve burçlar inşa ettirdi. Çaka'nın uzun zaman toparlanamayacağını bildiği için güçlü donanmasıyla hareket ederek Sisam ve birkaç küçük adayı daha Türklere geri aldı. Ancak o, İzmir üzerine yürüyüp Çaka ile çarpışmayı göze alamadı. Bu gelişmelerin ardından Ege Denizi ve adalar tekrar Bizans'ın hâkimiyeti altına girmiş oldu. Doukas adalarda gerekli sayıda asker bıraktıktan sonra muzaffer bir eda ile başkente imparatorun yanına döndü. Bu sırada donanmasının önemli bir kısmını kaybettiği için olan biteni izlemekle yetinen Çaka Bey, Bizanslılara güvenmekle bir kez daha ne kadar hata ettiğini anlamıştı. Ancak o bu kayıplardan dolayı hedefinden vaz geçecek değildi. Çaka Bey, bu kayıplardan bir ders çıkararak Bizans'la kaldığı yerden mücadelesine devam etmek üzere, yeni ve daha güçlü bir donanma kurmanın hazırlıklarına başladı⁴⁴.

İzmir'de ve adalarda bu olaylar yaşanırken hemen yanı başındaki İznik'te Anadolu Selçuklularında da bir takım gelişmeler yaşanmıştı. Devletin kurucusu Süleymanşah, 1086'da Büyük Selçuklu kuvvetleri ile giriştiği bir mücadelede hayatını kaybetmiş, oğlu Kılıç Arslan da bu savaşta esir düşmüştü⁴⁵. 1092 yılına gelindiğinde ise Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah ile veziri Nizamülmülk birer suikast sonucu hayatını kaybetmiş, hanedanın varisleri arasında taht kavgaları başlamıştı. Bu kargaşa ortamında Kılıç Arslan İsfahan'daki zindandan kaçarak İznik'e gelmiş ve babasının naibi Ebu'l-Kasım'dan yönetimi devir almıştı⁴⁶. Çaka Bey, hükümdarlık bölgesinin yanı başındaki Selçuklu Devleti ile iyi ilişkiler kurmaya başından beri önem veriyordu. Bu nedenle Anadolu Selçuklu Devleti'nin yeni sultanı I. Kılıç Arslan ile dostluk ilişkilerini ilerletti. Kılıç Arslan da Büyük Selçuklu ve Bizans tehlikesine karşı Çaka Bey ile ittifaka sıcak bakıyordu. Nitekim iyi ilişkiler sayesinde kurulan dostluğun sonucunda Çaka Bey, muhtemelen Ayşe Hatun isimdeki kızını sultana vererek onunla akrabalık bağları tesis

43 Anna Komnena, s. 266-268; Kurat, s. 45-47; İlgürel, s. 188.

44 Anna Komnena, s. 268.

45 Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 167 vd.

46 Kemalüddin İbnü'l Adım, *Buḡyetu'r-Talep fî Tarih-i Haleb*, 2. Baskı, yayımlayan Ali Sevim, TTK, Ankara 2011, s. 83 vd.; Anna Komnena, s. 23 vd.; Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 15.

etti. Bu yakınlaşmanın ardından kayınpeder ve damadı, ortak düşmanları olan Bizans'a karşı müşterek hareket etme kararı aldılar. Ancak o günlerde İmparator Aleksios da yeni sultan ile dostane ilişkiler kurmak için birtakım girişimlerde bulunmayı ihmal etmiyordu⁴⁷.

Çaka Bey'in Doukas'a ve Constantinos Dalassenos'a karşı kaybettiği mücadelesinin üzerinden tam bir yıl geçmişti. Bu süre içerisinde İzmir Hâkimi, donanmasını yeniden kurmuş, ordusunu silah, teçhizat ve asker sayısı bakımından eskisinden daha güçlü bir hale getirmişti. Onun amacı Ege Denizi'ndeki kaybettiği adaları yeniden ele geçirmek ve ardından damadı Sultan Kılıç Arslan'ın yardımıyla Constantinopolis'i fethetmekti. O, bu hedefine ulaşabilmek için ilk iş olarak Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası'na kadar olan tüm adaları ve sahilleri kontrol altına almanın hazırlıklarını yapmaya başladı. 1095 yılı sonlarında Girit ve Kıbrıs'ın hâkimleri Rapsomates ve Caryces ile ittifak yaparak onların Bizans'a karşı isyan etmelerini sağladı. Peçeneklere haber göndererek onlardan Kherronesos (Gelibolu) Yarımadası'nı işgal etmelerini istedi. Bu tedbirlere ilaveten Çaka, imparatorun ücretli asker olarak Anadolu'dan getirttiği birliklerin Constantinopolis'e geçmesini önledi ve onlara ganimetten pay vereceğini vaat ederek onlardan birçoğunu kendi saflarına kattı⁴⁸.

Bizans donanmasının Girit ve Kıbrıs'ta çıkan isyanları bastırmak üzere Constantinopolis'ten ayrılmasını fırsat bilen Çaka Bey, eskisinden daha güçlü hale getirdiği donanmasıyla kaybettiği adalara doğru yelken açarak; Sakız, Midilli ve Sisam adalarını süratle geri aldı. Ardından güneye inerek Rodos'u ve birkaç küçük adayı daha ele geçirdi. Böylece 1095 yılı içerisinde Ege Denizi'nin kontrolünü neredeyse tümüyle eline almış oldu⁴⁹. Bu sırada Bizans donanması Kıbrıs ve Girit'teki isyanı bastırarak, Normanların Amilfi şehrini kuşatmaları üzerine yönünü Güney İtalya'ya çevirmişti. Aleksios'un Amilfi üzerine Constantinopolis'ten bir ordu göndermesi de Çaka Bey için önemli bir fırsat doğurmuştu⁵⁰. Şimdi başkenti Marmara Bölgesi'nden Anadolu Selçukluları, Ege Denizi'nden de kendisi kısıkaç altına alabilirdi. Çaka Bey damadı Kılıç Arslan'a harekete geçme zamanının geldiğini haber verdi. Kendisi hazırladığı ordusunun başında karadan Çanakkale boğazına doğru harekete geçerken, kardeşi Yalvaç'a da yapımı devam eden gemiler

47 Tülay Metin, "Sultanlığı Meşrûiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, (ss. 35-52), Konya 2017, s. 40; Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 17.

48 Anna Komnena, s. 248.

49 Örenç, s. 131.

50 Anna Komnena, s. 233-234; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 23.

biter bitmez donanmayla Çanakkale Boğazı'na gelmesi emrini verdi⁵¹. Diğer taraftan İmparator Türklerin faaliyetlerini yakından takip etmekteydi. Çaka ve Kılıç Arslan'ın ittifakından haberdar olan Aleksios, 1095'te Piacenza'da toplanan konsile elçiler göndererek Papa II. Urbanus'tan Hıristiyanlığın doğu sınırlarından Türkleri atmak üzere kendisine ücretli asker temin etmesini bir kez daha istedi. Onun bu talebi papanın geniş kapsamlı bir sefer düzenleyerek Müslümanları kutsal bölgelerden atmak amacıyla Haçlı Seferlerini başlatmasına neden oldu⁵².

Çaka Bey'in Ölümü

Çaka Bey, 1095 yılında ordusunun başında Çanakkale'ye doğru harekete geçerek İzmir ile Constantinopolis arasında stratejik öneme sahip olan Edremit kentini kuşattı. Kısa bir kuşatmanın ardından kenti fethetmeyi başaran Çaka, buradan ilerleyerek yolu üzerindeki Kaz Dağları ve yöresini ele geçirip Çanakkale sınırlarına dayandı. Çanakkale Boğazı'nın en önemli mevki olan Nara Burnu'nun doğusundaki gümrük kenti Abydos'u kuşattı. Abydos Kalesi'ni de şiddetli bir hücumdan sonra ele geçirdi⁵³. Çaka Bey'in Abydos'u ele geçirmesi Bizans için fevkalade tehlikeli bir vaziyet doğurmuştu. Zira burası boğazlardan geçen gemilerin kontrolünü sağlayan ve onlardan vergi tahsili yapılan yerdi. İmparatorun Çaka'yı ve Selçuklu ordusunu durdurabilecek kuvveti yoktu. O esnada Peçenekleri yenen Kumanları Balkanlardan çekip denizin öbür tarafına sevk etmesi de imkânsızdı. Papadan talep ettiği ücretli askerler de henüz ortada gözükmüyordu. Tam bu sırada Aleksios'a Çaka Bey'in öldüğünün haberi adetâ bir müjde olarak geldi.

Çaka Bey'in nasıl öldüğü ile alakalı elimizde kesin bir kanıt olmamakla beraber bu husustaki iki görüşü dile getirmekte fayda görüyoruz. Bunlardan birincisi; Bizans İmparatoru I. Alexios Komnenos'un kızı Anna Comnena'nın kaleme aldığı *Alexiad* adlı eserinde yer alan bilgilere dayanmaktadır. Bu kaynağı esas alacak olursak; tilki kadar kurnaz olan Aleksios'un meşhur Bizans entrikalarına başvurmak suretiyle Kılıç Arslan'a; İzmir Beyi'nin asıl amacının Anadolu Selçuklu Devleti'nin başına geçmek olduğu şeklinde mektuplar yazarak onların arasındaki ittifakı bozmaya çalıştığı ve bunda muvaffak olduğu sonucunu çıkartabiliriz. Bu hususta Anna Comnena babasının Kılıç Arslan'a gönderdiği mektubunu eserinde şu şekilde nakletmektedir;

Haşmetli ve azametli Sultan Kılıç Arslan, biliyorum ki senin Sultanlığın babandan ve dedenden kalmadır. Evlenme suretiyle senin akrabaları olan Çaka

51 Alex Mallet, "Çaka Bey", çev. Sekan Acar, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, 2016, s. 73-74.

52 Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 3 vd.

53 Ali Sevim - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995, s. 429.

zahiren İmparatorluğuma karşı harp hazırlıkları yapmakta ve kendini imparator tesmiye etmektedir. Fakat onun yaptıkları hileli gösterişten başka bir şey değildir. O, Bizans tahtının kendisine layık olmadığını bilmeyecek kadar az malumatlı ve akılsız değildir. O, Rum hâkimiyetini ele geçiremeyeceğini de biliyor; Onun bütün bu fena planları aslında sana karşıdır. Bundan ötürü sen onunla düşüp kalkmamalısın; bilakis eğer yerinden olmak istemezsen uyanık bulunmalısın. Ben kendi hesabıma, Tanrının yardımıyla, onu ele geçirmiş olduğu Rum arazisinden çıkaracağım. Seni temin ederim ki, sırf sana karşı olan muhabbetim yüzünden, saltanatını ve makamını düşünmeni tavsiye ederim ve bu adamı ya sulhla veya kılıç kuvvetiyle tabiiyetin altına almamı dilerim⁵⁴.

Bu mektubun ne derece doğru olduğunu tespit edebime imkânına ne yazık ki sahip değiliz. Anna'ya göre, Constantinopolis'ten gönderilen Bizans elçilerinin söyledikleri ve Aleksios'un mektupları ile ikna olan Sultan, Abydos'u ele geçirerek sınırlarına kadar dayanan Çaka'ya karşı bütün ordusu ile harekete geçti. Aynı zamanda İmparator Aleksios'un Dalassenos komutasında sevk ettiği Bizans Donanması da Abydos sahillerini abluka altına aldı. Çaka Bey, denizden ve karadan saldırıya geçen Selçuklu ve Bizans orduları arasında kaldı. Çaka'nın kardeşine tevdi ettiği donanması, bazı noksanlıklar yüzünden henüz bölgeye ulaşmamıştı. Onun Bizans İmparatoru ile sultanın aralarında yaptıkları uzlaşmadan haberi yoktu ve damadından da düşmanca bir hareketi hiç beklemiyordu. İş derhal tatlıya bağlamak niyetiyle Kılıç Arslan'dan müzakere için talepte bulundu. Kılıç Arslan da Çaka'nın arzusunun yerine getirerek onu müzakere için otağına davet etti. Sultan huzuruna az bir kuvvetle gelen Çaka'yı çok iyi karşıladı, onun şerefine mükemmel bir ziyafet hazırlattı. Onu iyice sarhoş ettikten sonra, kılıcını çekti ve Çaka'nın böğrüne daldırdı. Çaka, oracıkta cansız yere yıkıldı⁵⁵.

Anna Comnena, I. Kılıç Arslan'ın kayınpederi Çaka'yı öldürdüğünü ifade ederken daha sonra I. Haçlı Seferi esnasında Bizans kuvvetlerinin İzmir üzerine yürüdüklerinde Çaka Bey'in İzmir'de bulunduğunu ileri sürmek suretiyle çelişkiye düşmektedir. Ayrıca onun birer İslâm mücahidi olarak tanınan her iki lider için içkili sofralarda ziyafete katıldıklarını söylemesi de pek tutarlı görünmemektedir. Çaka Bey hakkındaki tek ana kaynak olan Anna'nın eserindeki bu ve benzeri çelişkiler de bilim adamları arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır⁵⁶. A. N. Kurat, Çaka Bey'in öldüğünü ve bu tarihten sonra bahsedilen Çaka'nın aslında onun kardeşi

54 Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 18.

55 Anna Komnena, s. 269-271; Demirkent, *Kılıç Arslan*, s. 17 vd.; İlgürel, s. 187-188.

56 Anna Komnena, s. 336-337.

Yalvaç olabileceğini, Osman Turan ise oğlu olabileceğini ifade etmektedir⁵⁷. Bizim ihtimal dâhilindeki görüşümüz; Çaka Bey'in Kılıç Arslan tarafından öldürülmediği yönündedir. Zira eski Türk geleneğine göre hükümdar düşmanın kanını eline bulaştırmaz ve eğer bu kişi hanedan mensubu ise onu yayın kirişi ile boğdurularak idam ettirir ve kanını yere döktürmez. Yine bize göre Çaka Bey, Abydos kuşatması sırasında yaralanmış, tedavi için damadının otağına götürülmüş ve burada aldığı yaraların tesiriyle şehit olmuş olabilir. Çünkü ne Abydos öncesi ne de sonrası bu iki Türk hükümdarı ve askerleri arasında herhangi bir düşmanlık emaresi görülmemektedir. Eğer Kılıç Arslan damadına karşı bir husumet beslemiş olsaydı; onun ordusunu, gemilerini ve hâkimiyeti altındaki topraklarını ilhak edebilirdi. Ancak o böyle bir kudrete sahip olmasına rağmen hiçbir olumsuz girişimde bulunmamıştır. Öte yandan Sultan'ın hanımı Ayşe Hatun babasının katili olan eşinden ayrılarak İzmir'e gidebilir, Yalvaç da abisinin intikamını almanın peşine düşebilirdi. Çaka Bey'in kuvvetleri arasında da Sultan'a karşı herhangi bir olumsuz girişimde bulunmamıştır. Ancak ne yazık ki ilk el kaynaklarda bu görüşümüzü destekleyecek herhangi bir hususu şimdilik tespit edememekteyiz. Çaka'nın ölüm tarihi gün ve ay olarak da kaynaklarda belirtilmemiştir. Onun 1097'de başlayan I. Haçlı Seferi'nden önce öldüğü kesin olduğuna göre; bu tarihin 1095 veya 1096 olması gerekmektedir. Çaka Bey'in mezarının nerede olduğuna dair de kaynaklarda hiçbir bilgi mevcut değildir. Abydos'ta şehit olduğuna göre; mezarının ya orada olduğu veya askerleri tarafından İzmir'e götürüldüğü ve kurduğu devletinin başkentinde defnedildiği şeklinde bir tahminde bulunabilmekteyiz. Bölgede yapılmakta olan arkeolojik kazılarda Çaka Bey ile alakalı bir mezar taşı veya kitabe rastlanması durumunda bu durum belgeli olarak netliğe kavuşmuş olacaktır.

Çaka Bey'in vefatından kısa süre sonra Birinci Haçlı Seferi başladı (1096). Bu sırada İzmir ve civarı ile pek çok ada halen Yalvaç Bey'in hâkimiyeti altında idi. Efes kenti ise, Tanrıvermiş Bey'in elinde idi. 19 Temmuz 1097'de İznik Haçlıların kuşatması sonucu Bizans'ın eline geçince, Kılıç Arslan başkentini Konya'ya taşımak zorunda kaldı ve Haçlılar ile mücadelesine Orta Anadolu'da devam etti. Bizans İmparatoru bu fırsattan istifade ederek bütün Ege Bölgesi'ni yeniden hâkimiyeti altına almak üzere kayın biraderi Ioannes Doukas'ı görevlendirdi⁵⁸. Doukas, ana ordunun

57 Kurat, *Çaka Bey*, s.55; Turan, s. 95; Savvides, s.87, 96 vd.

58 Anna Comnena, Eumathios Philokales isimli bir Bizans komutanının daha önce Çaka'nın hâkimiyetinde bulunan Edremit'i ele geçirdiğini, burada yaşayan Türklerin şehri önceden terk ederek Çanakkale ili Ayvacık sınırları içerisinde bulunan Lamponcia'ya kaçtıklarını öğrenince buraya hareket ederek Türkler'i kılıçtan geçirdiğini, Rum askerlerin son derece gaddarca davranarak onların yeni doğmuş bebeklerini bile kaynar su kazanlarına attıklarını kaydetmektedir. Bkz. Anna Komnena, s. 441

başında Palekanon'dan hareket ederek Abydos üzerinden İzmir'e doğru ilerledi. Bizans Amiralî Kaspaks da donanmanın başında Ege Denizi'ne yelken açtı. Kaspaks Türklerin hâkimiyeti altında bulunan adaları kolayca zapt ederek Doukas ile aynı günlerde İzmir önlerine geldi. Böylece İzmir hem denizden hem karadan Bizanslılar tarafından abluka altına alınmış oldu. İzmir'in zahmetsizce ele geçirilmesi için Doukas yanında kıymetli bir esir de getirmişti. Bu esir, İznik'in Bizanslıların eline geçmesinden sonra Aleksios'a gönderilen Çaka Bey'in kızı olan Kılıç Arslan'ın hanımından başkası değildi. Doukas yanında getirdiği Selçuklu melikesini İzmir'i koruyan Yalvaç'a ve diğer Türk kumandanlarına gösterdi. Yalvaç yengesini görünce İznik'in Türklerin elinden çıkmış olduğuna kanaat getirdi. Başka yerden gelecek bir yardım da olmadığından, Bizanslılara daha fazla mukavemet edemeyeceğini anladı ve Ioannes Doukas ile teslim şartlarını görüşmek zorunda kaldı. Yapılan anlaşmaya göre; Müslümanlardan dileyen şehirde kalarak yaşamını sürdürecektir, dileyen de mallarını alıp şehirden serbestçe çıkıp gidebilecekti. Bu şartları kabul eden Doukas'a İzmir teslim edildi. Böylece İzmir'de fevkalade parlak bir yükseliş kaydederek 17 yıl süren Çaka Bey Devleti son bulmuş oldu. Ioannes Doukas İzmir'i ele geçirdikten sonra buraya Amiral Kaspaks'ı vali olarak atadı ve buradan ayrılarak Efes üzerine yürüdü. Kaspaks ise şehirde hâkimiyeti tamamen ele geçirdikten sonra bir Müslüman'ın kendisine saldırıp yaraladığını ve ondan beş yüz altın çaldığını ileri sürerek Türklerle yapılan antlaşmayı bozdu. Ardından emrindeki askerler Müslümanlara saldırarak İzmir'de yaşayan on binden fazla masum insanı katlettiler⁵⁹. İzmir'de bu soykırım olayı yaşanırken, 50 km ötede Efes'te Tanrıvermiş ile Mazares Barak, Bizanslılara karşı zorlu bir direniş göstermekteydiler. Ancak bütün kahramanlıklarına rağmen onlar da bir süre sonra serbestçe çıkıp gitmeleri şartıyla hâkimiyet bölgelerini Doukas'a teslim etmek zorunda kaldılar. Efes'teki Türk kuvvetleri Menderesi geçerek önce Bolvadin (Polybotum) şehrine yerleştiler, ancak Sart (Sardes) ve Alaşehir (Philadelphia)'in de Bizanslıların eline geçmesi üzerine, 1099 yılında burasını da düşmana bırakmak mecburiyetinde kaldılar ve sonrasında da muhtemelen Konya'ya gelerek Kılıç Arslan'ın tabiiyetine girdiler. Bu suretle Ege Bölgesi Türk hâkimiyetinden tekrar Bizans idaresine geçmiş bulunuyordu. Ancak XIII. yüzyılının sonlarından itibaren, Batı Anadolu'ya doğru ilerlemeye başlayan Türkler, İzmir'e yeniden eski sahiplerinin geldiğinin işaretini verecektir.

59 Anna Komnena, s. 337-338.

Sonuç

Çaka Bey'in kısa zamanda gerçekleştirdiği işlere baktığımızda; onun ne kadar kabiliyetli bir teşkilatçı ve mahir bir kumandan olduğunu görebilmekteyiz. Ege sahillerini ele geçirdikten sonra kurduğu donanmasıyla Ege Denizi'ndeki adalara hâkim olması, ardından Constantinopolis'i ele geçirmek üzere teşebbüslerde bulunması; Çaka'nın siyasi hedeflerinin ne kadar büyük ve kapsamlı olduğunu göstermektedir. İzmir'de henüz yeni bir hâkimiyet kurmuş olan bu yiğit Türk Beyi'nin Constantinopolis'i fethetme girişimleriyle; 457 yıl sonraki Fatih Sultan Mehmet'in emrindeki güçlü orduların, bu kadim şehri Bizans'tan alarak yeni bir çağ açmalarının dünya tarihindeki önemini mukayese edecek olursak; onun askerlik dehasının, basiretli uzak görüşlülüğünün ve hedeflerinin ne kadar devasa boyutlarda olduğunu daha iyi kavrayabiliriz.

Çaka Bey, denizci kimliğini devletinin tüm kurumlarına yansıtarak Türklerin, artık rakipleriyle denizlerde de kıyasıya mücadele edebilecek bir duruma geldiğini ispat etmiştir. Onun ölümü Türk denizciliğinin gelişimine büyük bir darbe vurmuştur. Çaka'nın kardeşi Yalvaç onun cesaret ve kudretine sahip olup Çanakkale Boğazı ve Marmara Sahilleri'ni elinde tutabilseydi ve denizdeki bu kuvvetli donanmayı muhafaza edebilseydi, belki de Haçlıların İslam dünyası üzerine yaptıkları seferler daha en başından itibaren sert bir savunmaya çarparak dağılabilir ve akim kalabilirdi. İzmir ve civarında ilk Türk hâkimiyetini kuran bu kahraman Türk Başbuğu'nun büyük başarıları, Haçlı Seferlerinin debdebesi arasında kaybolup gitmiştir. Çaka Bey'in zamansız ölümü, yükselen bir değer olan Türk Denizciği'nin gelişim hızını yavaşlatmış, onun ateşlediği denizcilik akımının ivmesini kaybetmesi, Constantinopolis'in fethinin birkaç yüzyıl daha gecikmesine sebep olmuştur.

Kaynakça

- ALPTEKİN, Coşkun, “İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)”, *Tarihte Türk Devletleri*, C. II, (ss. 476-480), Ankara 1987.
- ALTAN, Ebru, “Çaka Bey'in Peçeneklerle Beraber İstanbul'u Kuşatma Girişimi”, *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. Murat Arslan-Türhan Kaçar, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay., (ss. 299-310), İstanbul 2017.
- AKKAYA, M. Şükrü, “Kitab-ı Melik Danişmend Gazi - Danişmendname”, *Ankara Üniversitesi Dergiler Veri Tabanı*, C. 8, Sayı: 1-2, Ankara 1950, ss. 131-144.
- ANNA COMNENA, *The Alexiad of Anna Comnena*, Translated from the Grek by E.R.A. Sewter, Penguin Books, Londra 1969.
- ANNA KOMNENA, *Alexiad, (Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası)*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Yay., İstanbul 1996.
- AYÖNÜ, Yusuf, “İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt. IX, Sayı:1, (ss. 1-8), İzmir 2009.
- BAŞ, Ersan, “İlk Türk Amirali Çakabey ve Türk Deniz Tarihindeki Yeri”, *Deniz Magazin Dergisi*, Sayı 42, Eylül- Ekim 2000.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, E yayınları, İstanbul 1994.
- ÇELİK, Sebahattin, “Çaka Bey Hâkimiyeti Öncesi Selçuklular ve İzmir”, *Tarih Bilinci Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 2008/6, (ss. 78-81), İstanbul.
- ÇELİK, Sebahattin, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 1, CBÜ Matbaası, 1. Basım, Manisa 2009.
- ÇELİK, Sebahattin, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi*, CBÜ Matbaası, Manisa 2010.
- EL-AZİMÎ, *Azimi Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler*, yay. Ali Sevim, TTK, Ankara 1988.
- DEMİRKENT, Işın, *Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıç Arslan*, TTK, Ankara 1996.
- DEMİRKENT, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.
- HANBEL, Ahmed b., *Müsned*, C. IV, Beka Yayınları, İstanbul 2021.
- İBNÜ'L ADÎM, *Buğyetu't-Talep fi Tarih-i Haleb*, 2. Baskı, yayımlayan Ali Sevim, TTK, Ankara 2011.
- İBNÜ'L-ESİR, *El-Kâmil fi't-Tarih*, çev. komisyon, C. X, Bahar Yay., İstanbul 1987.
- İLGÜREL, Mücteba, “Çaka Bey”, *DİA*, C. VIII, (ss. 186-188), İstanbul 1993.
- İLGÜREL, Mücteba, “Osmanlı Denizciliğinin İlk Devirleri”, *Belleten*, Cilt 65 - Sayı 243, (ss. 637-654), Ağustos 2001.

- KAFESOĞLU, İbrahim, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklu Çağındaki İzmir Türk Beyliğinin Adı: Çakamı, Çağamı, Çakan mı?”, *İÜEF Tarih Dergisi*, (ss. 55-60), İstanbul 1984.
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklular”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996.
- KIRPIK, Güray, “Çaka Bey Zamanında İzmir Ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası” *Uluslararası Çaka Bey Sempozyumu*, Ankara 2017.
- KIRPIK, Güray, *Belgelerle Çaka Bey*, TTK, Ankara 2018.
- KÖYMEN, Mehmed Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. II, TTK, Ankara - 1984.
- KURAT, Akdes Nimet; *Çaka Bey, İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Türk kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara - 1966.
- MAHMÛD, Ahmed b., *Selçuk – Nâme*, C. II, Hazırlayan Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- MALLET, Alex, “Çaka Bey”, çev. Sekan Acar, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, (ss. 73-74), 2016.
- MERÇİL, Erdoğan, “Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, *Türk Denizcilik Tarihi I*, Ed. İdris Bostan v. dğr., Boyut Yay., İstanbul 2009.
- METİN, Tülay, “Sultanlığı Meşrûiyet Kazanmamış Bir Selçuklu Şehzadesi: Tuğrul Arslan”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, (ss. 35-52), Konya 2017.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, TTK, Ankara 1981.
- ÖRENÇ, A. Fuat, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve On iki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006.
- ÖZTUNA Yılmaz, *Türkiye Tarihi*, C. 2, Hayat Yayınları, İstanbul 1964.
- SEVİM Ali - YÜCEL Yaşar, *Türkiye Tarihi Selçuklu Ve Beylikler Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- SEVİM Ali - MERÇİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995.
- SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ, *Miratu'z-Zaman fi Tarihi'l-Ayan*, çev. ve thk. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011.
- SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998
- VASİLİEV, A. Alexandroviç, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, C. I, Çev. Arif Müfid Mansel, Ankara 1943.
- YINANÇ, M. Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. I-II, TTK, Ankara 2020.
- ZONARAS, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2008.

First Turkish Sailor Çaka Bey

Turks have established the first state in Central Asia, starting from, until you came to Anatolia, a marine activities were not important. Beg to crash, by order of Sultan Alparslan's first entry into the Turkish conquest of Anatolia, one of the guys. He and a handful of orders directly through Anatolia overall wanted to dive into the heart of Byzantium. The first naval battle lost, but was captured by the Byzantines. In the Byzantine palace "Pratanobilissimos" with the title of class between the nobility lived. Grekçe where the Byzantine intrigues of the palace and the maritime industry has learned. Later escaped from Istanbul was established in 1081 with an army seized in Izmir. It can be considered the modern era according to a shipyard, this region has transformed into a naval base complexes. This is why the establishment of the Turkish Navy in 1081 as the year is acceptable. Drove to the bey's untimely death in 1095, rising to a value that has slowed the growth rate of the Turkish Maritime.